

Ռուսահայ թատերական գործիչներու հանդիսարանը՝ Պ. Ա. Թարխանեանի « Թատրոն » հանդէսն է, որը ընթերցողն կը ծանօթանայ գերասաններու թատերական և զրադիան համառօտ պատմութեան : Պ. Թարխանեանց 1890 թուականէն սկսեալ մինչեւ 1894, եղած է հայ թատերական մասնաժողովի անդամ և թատերական խմբին կառավարիչ : յետոյ Հիմնած է « Թատրոն » հանդէսը, որ մինչեւ

ցարկ կը հրատարակուի Մենք այդ հանդիսին նախընթաց պրակները վերջնոց հետ համեմատելով, զգալի յառաջդիմութիւն կը տեսնենք : Պ. Թարխանեան ինչ որ կ'ընելի, մեծ փափաք ցոյց կու տայ իր հանդէսով « Արաք » ի ցաւալի կորուստն լրացնելու : Իր վերջին պրակը կարելի է գեղարուեստական թերթ մը համարել : Կը բաժանուի զակէ մի քանի վիճառապ պատկերներ որ կը ներկայացնեն հայ անուանի գործիչներ : Պատկերները գեղարուեստական ներքութենէ և ճշակէ զուրկ չեն : Ի միջի զանազան յօդուածներու ամենէն ուշագրաւ են Գ. Մուրադեանի « Ռուզան » ընտիր գրաման և Մ. Բերբերեանի գրական վերածնունդեան պատմութիւնը : Պ. Թարխանեանի հանդէսը իր կատարած ծառայութեան մէջ անզուգական է. և հայ լրագրութեան մէջ մասնագիտական թերթերու բազմապիսի յայտնի գրական մըն է որ մենք Հայերս գտնէ մամուլով կ'ուզենք յառաջդիմել, բայց ցաւալի է ըսելն, որ նոյն իսկ մասնագիտական թերթերը անձնական

ամենամեծ զոհողութեամբ լոյս կը տեսնեն. և այդ զոհողութենէն զուրկ չերեւիր նաեւ Թատրոնը, որուն խմբագիրը սկիզբէն ի վեր, լոկ իր անձնական կորուստովը և առանց կողմնակի նիւթական աշակցութեան, կը տոկայ և կը կուտի զփութարութեանց գէժ ու կը հրատարակէ թերթը : Եւ փափաքելի էր որ « Թատրոնի » խմբագիրն անվարձատրութեան հարուածէն առանց շանթահարուելու, միշտ յաղթանակէ և չլքանի բնաւ :

ՍՐԱԳՈՒՆ ՀԷՔԻՄԵՆՆ

Ռուսահայ հասարակութիւնը կիրթ գերասաններ և թատերագիրներ տուած է ազգիս : Հուշակաւոր « Պէպօ » ի հեղինակն ծերունին Գաբրիէլ Սունդուկեան՝ Ռուսահայ թատրոնի ստեղծողն կը համարուի. անոր մի քանի թատերական հեղինակութեամբ՝ հիմնուած է Ռուսահայոց թատերական բեմը, և մինչեւ ներկայիս իր գործերն հայ թատերական գրականութեան առաջնակարգ զարկերն ու փառքերն են : Առհասարակ մեր լրագրութիւնը գնահատելով կը խօսի ծերունի թատերագրի մասին : Իր գլխաւոր գրական գործերն են « Պէպօ », « Փանդուած օջախ », « Էլի մէկ զոհ », « Ամառներն », « Խաթաբալա » : Այս թատերագրութիւններով, Սունդուկեան Տփղիսի ազգայնոց ոչ գնահատելի բարբեր բեմին վրայ մերկացուցած էր իտալական Սունդուկեանի գլուխ գործոցը կը համարուի « Պէպօ »-ն, որ նոյն իսկ ուսուցիչն է թրքահայ բեմերու վրայ ներկայացուած է և գաղղիներէն ալ թարգմանուած

նալու համար. բայց ճակատագրական դժբախտութեամբ կը զրկուի իր փափաքէն և Ռուսաստանին կը մնայ վարժապետի պաշտօնով: Թատրոնական գործը իր մէջ ի բնէ բռնկած էր, նա կ'ըմբռնէ որ Թատրոնը իրեն ապագայ փառք մը պիտի հիւսէ, ուստի վարժարանական ընթացքէն երկու տարի վերջը ինքզինքը կը նուիրէ Թատրոնի: Գերասաներու վարչապետն Գ. Չմէկեան զՍարգսրեան առաջին անգամ թատերական բեմն կը բարձրացընէ « Սէր և Նախապաշարում » թատերախաղին Ֆրետերիկի դերը տալով: Միանգամ սկսելով իր սիրած գեղեցիկ մասնաճիւղը, մեծ խանդով յառաջ կը վարէ զայն: Երկու տարի ի Մոզզով վարժապետութիւն ընելով, հոն իր շուրջը կը հաւաքէ ուսուցիչներ և երիտասարդներ, որոնց թատրոնի սէրը ներշնչելով, կր կազմէ թատերախումբ մը, և նոյն իսկ կը յաջողի հարուստ Պետրոս Գեանշումեանի մեկենասութեամբ հիմնել հայ թատրոն մը, ուր իր նորակազմ խմբով ժողովրդական թատերախաղեր կը ներկայացընէ:

Դ. Ամատունի Թիֆլիզի մէջ քաջ դերասաններով կը կազմակերպէ թատերախումբ մը. Սարգսրեան իսկոյն կը թողու վարժապետի պաշտօնը և այն խմբին կ'անդամակցի և մինչև ցայսօր կ'աշխատի հայ թատրոնի կենդանութեան և դարգացման:

Գերասանական գործին մէջ առանց ընանալու կը յառաջադիմէ և կը գործէ բեմապետի (սցենարիստ) պաշտօնով: Այս պաշտօնը զինքը կը մշէ գրել թատերախաղեր:

* Այդ գործերն են. Հեղինակութիւնք - 1. Օրթաճալու քէֆը (վոդվիլ). - 2. Հեղինակը փորձին (ֆարս). - 3. Դեպքով (դրամա): — Փոխադրութիւններ. - 4. Մեծապատիւ մուրաց կաններ (դրամա). - 5. Բաղդադուր Աղբար (դրամա Պ. Ա. Վրոյրի աջակցութեամբ). - 6. ձերաններ (դրամա). - 7. Աւան Բալասի (դրամա). - 8. Հայդուկներ (դրամա). - 9. Դուրիթ բէկ (դրամա). - 10. Սեւ օրեր (դրամա). - 11. Զուբէրա (դրամա). - 12. Ղարաբաղի Աստղա-գետը (դրամա, աջակցութեամբ Ա. Վրոյրի). - 13. Անձանօթ ծանօթներ (դրամա). - 14. Դսկ.

1882ին կը գրէ « Օրթաճալու քէֆը » վոդվիլը, որուն գտած յաջող ընդունելութեան իրաւունստած, կը շարունակէ իր թատերագրական երկերը որ քսանրէկն * հասն անկի կը համարուին: Զատարտած թատերագրութիւններէ ունի, և նոյն իսկ սկսած է « Յի երթա » հայ բեմի վրայ բարձրացընելու: Անկեկելի այդ գլուխ գործոցը Գաղղ. և իտալ թատերաբեմերն բարձրա-

Ա. ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ցաւ, սակայն չգտաւ այն ուսանան ինչպէս բնագիրն: Կը մաղթենք որ Պ. Սարգսրեան յաջողի իր այդ նոր ձեռնարկին մէջ ալ:

*

Հայ թատրոնի ներկայ անուանի անդամ Էմին Տէր-Գրիգորեանց շատ դժուարութեամբ ձեռք կը բերէ այն ասպարէզը, ուր տարիներով ընդհանուր ազգային թատերասիրաց ծափահարութեան արժանացած է: Այս գոր-

տը Թաթու (վոդվիլ). - 13. Հէր ու Վաթի (վոդվիլ). Թարգմանութիւններ. - 16. Մեծ մայրը (դրամա). - 17. Վարդապոյն դմիտ (դրամա). - 18. Բանուգովի կէն (վոդվիլ). - 19. Բամբասանք (դրամա). - 20. Արքայ և բանաստեղծ (պատկեր): — Մանկական գրքեր. - 21. Զուարճանք ծածկեր. - 22. Բանալի. - 23. Զուարճիկ Արամի արկածները. - 24. Խալայ և Պարեայ. - 25. Պատկերազարդ թուարանութիւն (անտիպ): — Սկսած երկեր - Հայք ինչդեր - Անթոնի - Սամաւէ - 80. երթա:

ծիշը կիսադարեան արդիւնաւոր կեանք մը բաւորած է և ներկայիս լքուած քաշուած է իր սիրական բեմէն: Դերասանս ունի իրեն ուրոյն գործունէութեան պատմութիւնը, բայց մենք ցոյց պիտի տանք զինքը իրրեւ թատրոնական գործիչ:

Պ. Էմին Տէր-Գրիգորեանցը քահանայի գաւակ բլլալով, թատրոնի սէրը սառնաւ, մանիք խոչընդոտներու կը բախի. բայց ի դուրէր բնական վառ բերումներու գիմագրեցն. պատանին Գրիգորեան Մոսկուայի մէջ վարժարանական ընթացքէն սկսեալ, կը յաճախէ թատրոնները և այն աստիճան կը յափշտակուի այն մասնաճիւղի սիրով, որ հակառակ իր ծնողաց կամքին՝ կ'որոշէ թողուլ Լազարեան ճեմարանը, իսպառ թատրոնի բեմին նուիրուելու նպատակաւ: Իր հայրը խմանալով որ Մոսկուայի թատրոնները թատերական բերումը դեռ աւելի կ'արժարծեն, անկից կը հեռացընէ: Երեւանայ մէջ զինքը կ'ամուսնացնէ և պետական պաշտօնի մէջ կը ցնէ. այսու հայրը կը կարծէր որ Էմինը թատրոնի սէրէն պազի, բայց բնական էր բերումը և ոչ մի բնական և անբնական խոչընդոտներ չկրցան յաղթահարել Էմինի կամքը:

Երեւան թատերական անապատ մը չէր, Էմին հոն գտաւ թատրոն և թատերախմբեր՝ որոնց շուտով անձնատուր եղաւ: 1875ին թողուց պետական պաշտօնաւարութիւնը. և ընկերացաւ Պ. Ջ. Գեորգեանի, որ Երեւանի մէջ առաջին տպարանն բացած էր. իր ընկերը քիչ առեկնէն տպարանէն բոլորովին հեռանալով, իրեն վրայ մնաց տպարանը: Բայց նա թատրոնին սիրահարուած բլլալով, տպարանի տաժանելի պաշտօնը աշարջուլ թեմաք չի կրնար առաջ վարել. և տպարանի շողշողուն յոյսը շուտով պարտքերու ամպին մէջ կը մթալանի. իրեն համար միայն թատրոնի բախտը կը ծիծաղի. թատրոնի գործն էր միայն անպատիւ յոյսը:

1878ին Էմինը առաջին անգամ Երեւանի թատրոնի բեմն կը բարձրանայ. «Սանպախտ» և իր «Խէչօյի թուլը» թատերախաղերն յաւիտեանք կը ներկայացընէ: Յառաջագէտ Էմինին առջեւ չեն պակսիր խոչընդոտներ.

ԷՄԻՆ ՏԵՐ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

բայց իր թատրոնի խիզախ սէրը կը փշրէ ամէն շնորհացած արգելք: Յիշեալ թատրոնը հոգեւոր թեմական վարժարանի տեղոյ սղուծեան պատճառով կը գոցուի, բայց ինքը չի լքանիր. գործել կը սկսի. Գալիանեան օրիորդաց դպրոցին մէջ կը հաստատէ երեքյարկանի թատրոն մը, զարդարելով և ճոխացընելով բեմի կարեւոր շէնաներով և զգեստներով: Խնքը կ'ըլլայ թատրոնապետը և նոյն բեմին վրայ կատարել կու տայ Սունդուկեանի, իր և այլ անուանի թատերագիր հեղինակներու գեղեցիկ և նշանաւոր թատերախաղերը:

Էմին Տէր Գրիգորեանց ոչ միայն բեմական մեծ գործիչ մը՝ այլ և իրրեւ հեղինակ համբաւ մ'ունի: Գրած է «Խէչօյի թուլը», «Երկու սիրահարը», «Կոռուպաւաճառը ես էի», «Սէր կամ մահը», «Մօզա», «Ջրկանքի զոհ», «Չարք», «Սարսափելի իրողութիւնը», «Վայրենին», «Բարեգործութեան դիմակի տակ», «Դամոկլեան սուր» թատերախաղերը, որոնցմէ առաջինները երկրորդ տպագրութեան արժանացած են, և ընդհանրապէս իր գործերն լաւ ընդունելութիւն գտած են, միայն «Խէչօյի թուլը» 200 անգամէն

աւելի բեմ՝ ելած է։ Այս վաստակաւոր գործիչը աշխատե՛ր է հաստատե՛ր և զարգացը՝ նե՛ր թատրոնը լո՛կ հայ հասարակութեան համար։ Հայ բեմին անկեղծ անձնագո՛հ մը եղած է, մնալով միշտ անվարձ մշակ մը։ Եւ արդէն մեր ո՞ր անձնանուէր գրական և հասարակական գործիչը իր արժանաւոր վարձատրութիւնը գտեր է . . .

*

Մենք այս յօգուածը իբրեւ նմոյշ մը Ռուսահայ թատրոնի ներկայացուցիչնք։ պէտք է խոստովանիչ որ Ռուսահայք բեմական մեծ ծառայութիւն մը և մեծ գործիչներ ունեցեր են, բայց անոնց պատմութիւնը տակաւին յուրչ ուսումնասիրութեանց չէ արժանացած։ Իրօք անոնց մասին հին «Մուրճ»ը գրեթէ ամէն տարի ամփոփ տեղեկութիւններ տուած է, բայց մեր խնդրածը այդ չէ. նոյնպէս ռուսահայ օրագիրները ուր և կիսկատար բնագոյտականներով գրեթէ միշտ կը խօսին ո՛ր է հայ դերասանի մը վրայ, սակայն այդ ալ մեր խնդրածը չէ. մենք կը փափաքէնք որ Ռուսահայ հանդէսները կամ լրագիրները բանասիրական բաժնին մէջ հրատարակեն իրենց թատրոնին պատմութիւնը ոչ թեթեւ և կուսակցական ոգով, քննադատութեան և գնահատութեան մէջ թող լինին ճշգրիտ, արդար, անաչառ. թող ցոյց տան Ռուսահայ թատրոնի հաստատութեան պատմութիւնը, անոր հիմնադրին և առաջին գործիչներու կենսագրութիւնը մանրամասն տեղեկութեամբ. թող ցոյց տան նոյն թատրոնի փայլուն և ազօտ շրջաններու նկարագիրը, թող չմոռնան ուրիշներն մինչեւ մեր օրերը ո՛ր է բեմական նշանաւոր և աննշան գործիչներու դերասանական և թատերադրական պատմութիւնը։

Մենք այս պահանջը աւելորդ պիտի համարէինք եթէ թատրոնը լոկ վայրկեանական զբօսանքի մը համար հիմնուած ըլլար, սակայն թատերական թուրքի պատմութիւնը՝ վկայ է որ հոն թատրոնը զրականութեան հետ մեծ կապ ունեցած է և անոր նպատակը շատ բարձր եղած է. ուստի արժանի է որ Ռուսահայցոց այդ ազգային ծառայութիւնը անժանօթին մէջ թաղուած չմնայ,

այլ հրապարակուի այն ոճով ինչպէս որ յայտնեցինք. այն ատեն մեր գեղարուեստի մատենագրութեան մի ճիւղը մշակուած պիտի ըլլայ և արդի սերունդը պիտի իմանայ թէ հինը ի՞նչ ոգով կը խորհէր ու կը գործէր։ Անտարակոյս այսպիսի գրական շահեկան ծառայութիւն մը աւելի «Թատրոն» հանդէսին վերաբերելով, նա զանցառու պիտի չըլլայ. այլ արտաքինով իր էջերէն օտար թատերագիր գործիչներու պատմութիւնը, մերայինը պիտի հիւրընկալէ։

Նախ մենք զմեզ ճանչնանք։

*

Քանի որ բաղդատմամբ մեր միւս ցանուցիր թափառական մամուլին, Ռուսահայք տակաւին գրական կենդանութիւն և գործունէութիւն ցոյց կու տան՝ ազգը անոնցմէ կը սպասէ մտքի լոյս և սնունդ։

Արեւելեան ու արեւմտեան հայ ժողովուրդը այժմ՝ վերջեօրէ հետ իրաւունք չունի՝ ըսելու

C'est du Nord aujourd'hui que nous vient la lumière.

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ՕՍՍԻԱՆ

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

Ն Ա Ի Ա Դ Բ Դ Ի Թ Ի Ն

Կուկուլլին՝ նստած Տուրայի դրան քով ծառի մը շուքին տակ, մինչդեռ միւս զօրավարները որոնք քաջած են Կրովայի մերձակայ լեռան վրայ, կ'իմանայ Մուրաւսի նաւատորմային հասնիլը՝ Մորաւէն, որ էր իր ճանապարհախոյճներէն մէկը։ Յեղին դիտաւորները համախմբելով, Ժողովի կը նստի, որոշելու համար թէ է նրկ է կուկիլ թէ ոչ։ Կոնալ՝ արքայազուն Տոգորմայի, և մտերիմ բարեկամ Կուկուլլին, լաւ կը համարի սպասել մինչեւ ֆինպալի գաւառաւոր. բայց կալմար Մասայեան, սէր Լարայի, յարմար կը